

شماره پنجاه و هشتم
بهمن ۱۳۹۵

فهرست

- برنامه ششم توسعه؛ چالش‌ها و چشم‌انداز
- مروری کلی بر لایحه پیشنهادی بودجه کل کشور در سال ۱۳۹۶
- بحران خاک و تهدید امنیت غذایی کشور
- خردورزی در حکمرانی؛ میراث راهبردی آیت‌الله هاشمی
- افشاگری و امنیت ملی: بایسته‌ها و راهکارها
- منشور حقوق شهروندی: از گفتار تا عمل
- ترامپ و قدرت‌های بزرگ جهانی
- رژیم صهیونیستی و آمریکای دونالد ترامپ
- تحول در روابط ترکیه با عراق: تغییر تاکتیکی یا راهبردی
- سوریه در میانه آتش‌بس و مذاکرات آستانه
- رویکرد ایران بعد از توافق هسته‌ای

سر آغاز

تأمین امنیت ملی مستلزم شناخت همه‌جانبه و مستمر رویدادها، مسائل و عوامل مؤثر در آن است که پایه و اساس تصمیم‌گیری درست و راهبرد مقابله با چالش‌ها و تهدیدات ملی به شمار می‌آید. پژوهشکده مطالعات راهبردی در راستای فلسفه وجودی خود و تلاش برای کمک به فهم و حفظ امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، مصمم است رویدادها، مسائل و تحولات مؤثر بر امنیت ملی ایران را در سطوح گوناگون داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی بررسی و آن را به صورت ماهانه در قالب محصولی با عنوان «ماهنگار راهبردی دیده‌بان امنیت ملی» به مخاطبین و علاقمندان این حوزه عرضه نماید. پژوهشکده مطالعات راهبردی امیدوار است انتشار این محصول در انباشت اطلاعات، شناخت عمیق تحولات، شکل‌دادن به اجماع نخبگان و راهنمایی به تصمیم‌گیرندگان و در نهایت، تأمین امنیت ملی مفید و مؤثر باشد.

ماهنگار راهبردی دیده‌بان امنیت ملی پس از سه سال انتشار توانسته جایگاه درخور توجهی در میان مخاطبان خود پیدا کند و در این میان انتقادات، پیشنهادات و نظرات کارشناسان و مخاطبان، نقش مؤثری در بهبود کیفیت و روند رو به رشد آن داشته است.

مهم‌ترین وظیفه رئیس جمهوری به عنوان عالی‌ترین مقام اجرایی کشور پاسداری از امنیت و منافع ملی است. نظر به پیشنهاد مرکز تحقیقات استراتژیک ریاست جمهوری برای ارائه ماهانه تحلیل‌های کارشناسی از سوی پژوهشکده مطالعات راهبردی به رئیس جمهور محترم درباره مهم‌ترین رخدادهای کشور، چکیده‌ای اجرایی از این تحلیل‌ها که عصاره گزارش‌های منتشره در ماهنگار راهبردی دیده‌بان امنیت ملی است، برای ملاحظه ایشان تهیه شده است. پژوهشکده مطالعات راهبردی امیدوار است این مجموعه بتواند در انعکاس رخدادهای انتقال نظرات کارشناسان به رئیس جمهور محترم مفید باشد.

برنامه ششم توسعه؛ چالش‌ها و

چشم‌انداز

آنچه از مجموعه برنامه‌ریزی‌ها و پنج برنامه توسعه حاصل شده، چندان منطبق با اهداف تکراری و انتظارات ملی نبوده است.

- ✓ نتایج برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه حاکی از آن است که نظریه «امتناع برنامه» یا برنامه‌ناپذیری اقتصاد سیاسی کشور حقایق عمیقی را در نظام برنامه‌ریزی نشان می‌دهد. بدین معنی که پس از فروپاشی نظام مدیریت و برنامه‌ریزی و ورود فضای سیاسی کشور به تنش در سطح داخلی و بین‌المللی امکان موفقیت و اجرای هر گونه‌ای برنامه‌ای با ابهامات فراوانی مواجه شده است.
- ✓ بر اساس نتایج و پیامدهای برنامه‌های توسعه که معمولاً با اهداف و آرمان‌های بزرگ همراه بوده است، برخی تحلیل‌گران معتقدند که جامعه ایران مدت‌هاست به شکست برنامه‌های توسعه عادت کرده و دیگر برنامه‌های بلندمدت یا میان‌مدت را جدی نمی‌گیرد.
- ✓ با وجود احیای سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، فرایند تصویب قانون برنامه ششم توسعه پرچالش‌ترین نظام برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در جمهوری اسلامی بوده است.
- ✓ ارائه این لوایح مقدماتی به جای لایحه برنامه ششم توسعه و برخلاف رویه دولت‌های پیشین بر مبنای تفسیری بود که دولت از اصل ۱۲۶ قانون اساسی داشت که بر اساس آن «رئیس جمهور مسئولیت امور برنامه و بودجه و امور اداری و استخدامی کشور را مستقیماً بر عهده دارد».
- ✓ امکان تحقق برنامه ششم توسعه در مجلس که در دو سال گذشته با کشمکش‌ها و اختلاف رویکردهای جدی بین مجلس و دولت مواجه بوده است و فرایندهای تصویب این برنامه را می‌توان پرچالش‌ترین روند نظام برنامه‌ریزی توسعه دانست، چندان امیدوارانه نمی‌باشد.
- ✓ مفاد اصلی لایحه مورد نظر دولت توسط کمیسیون تلفیق مجلس از ۳۵ ماده به ۱۴۴ ماده و با صدها بند و تبصره و از یک متن چند صفحه‌ای به یک متن ۱۳۹ صفحه‌ای افزایش و اولویت‌ها در ۲۰ بخش به تفصیل گسترش یافته است.
- ✓ همان‌طور که مرکز پژوهش‌های مجلس پیش‌بینی کرده بود با ورود مجلس به تدوین برنامه، حوزه‌های تمرکز برنامه از بین رفت و اهداف و اولویت‌های مورد نظر دولت هر چند ابهاماتی داشت، انسجام خود را از دست داد و هزینه‌ها و تعهدات مالی دولت فراتر از محاسبات متعارف افزایش یافت.
- ✓ طبق نظر مدیران عالی رتبه و نیز شخص رئیس‌جمهور این برنامه در حال حاضر از انسجام لازم برخوردار نبوده و تعهدات و تکالیف متصور دولت متناسب با میزان منابع عمومی مالی دولت نمی‌باشد. طبق نقل قول رئیس کمیسیون اقتصادی مجلس در ۲۶ دی ماه ۱۳۹۵ ترجیح آقای روحانی عدم تصویب کلیات و مفاد برنامه در مجلس و برگرداندن آن به دولت برای تدوین برنامه جدید بوده است.
- ✓ در سطح داخلی مؤلفه‌هایی مانند سرنوشت انتخابات ریاست جمهوری در سال ۱۳۹۶، میزان اعتنا و اعتقاد دولت آتی به این برنامه و الگوی مناسبات قوا و جریان‌های سیاسی در کشور، در سطح منطقه‌ای سرنوشت بحران‌های سوریه، یمن و روند روابط با کشورهای همسایه، و در سطح جهانی موضوعاتی مانند سرنوشت برجام و رویکرد دولت جدید آمریکا نسبت به توافق هسته‌ای، قیمت نفت و گاز و درآمدهای نفتی کشور و وضعیت تحریم‌های بین‌المللی و نوع تعاملات اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی سرنوشت برنامه ششم را مشخص خواهد نمود.

مروری کلی بر لایحه پیشنهادی

بودجه کل کشور در سال ۱۳۹۶

بودجه ۱۰۸۵ تریلیون تومانی سال ۱۳۹۶ با توجه به اصل کمیابی منابع، اولویت‌بندی‌هایی را بر اساس اسناد بالادستی مانند برنامه ششم توسعه قائل شده است. بر این اساس تداوم رشد و تحریک اقتصادی با مشارکت بخش خصوصی، شفافیت مالی و تقویت حوزه‌های زیربنایی مانند محیط زیست، آب، کشاورزی، حمل و نقل، دفاع، بهبود فضای کسب و کار و تأمین مالی خارجی مورد توجه جدی قرار گرفته‌اند.

- ✓ در بودجه ۱۳۹۶ رشد اقتصادی ۷/۷ درصد، رشد سرمایه‌گذاری ۱۲/۲ و نرخ تورم ۷/۶ درصد پیش‌بینی شده است.
- ✓ با فرض فروش هر بشکه نفت خام به قیمت ۵۵ دلار، صادرات نفت و میعانات گازی معادل ۲,۵۳ میلیون بشکه در روز با نرخ ۳۳۰۰ تومان ارزش دلار، منابع نفتی در حدود ۱۱۱ هزار میلیارد تومان خواهد بود.
- ✓ مجموع اعتبارات عمرانی ۶۲ هزار میلیارد تومان است که نسبت به پیش‌بینی عملکرد سال ۱۳۹۵، حدود ۲۶ درصد بیشتر شده است.
- ✓ دولت با توجه به نیاز بیش از ۴۰۰ هزار میلیارد تومانی برای تکمیل طرح‌های نیمه تمام عمرانی، با هدف ایجاد تحرک در اقتصاد به دنبال واگذاری طرح‌های عمرانی به بخش خصوصی به منظور افزایش سرمایه‌گذاری، کارایی، بهره‌وری و آزادی منابع حبس‌شده در این طرح‌ها است.
- ✓ امسال دولت ۶۱ هزار میلیارد ریال از بدهی‌های بانکی نیروگاه‌هایی را که در سال‌های گذشته از سوی دولت دهم واگذار شده بود، پرداخت کرد که کمک بزرگی به وزارت نیرو بود.
- ✓ برنامه بهبود و بهره‌وری منابع آب از یک هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۵ به هفت هزار و ۶۵۰ میلیارد ریال در لایحه بودجه ۹۶ افزایش یافته است که چند فعالیت مهم مانند طرح‌های تعادل‌بخشی، ساخت بندهای تغذیه مصنوعی، تکمیل و تجهیز شبکه‌های اندازه‌گیری و طرح‌های مرمت و بازسازی را شامل می‌شود.
- ✓ رشد بودجه آموزش عالی در سال آینده ۱۳,۸ درصد است اما اعتبارات بعضی از دانشگاه‌های بزرگ زیر ۱۰ درصد برآورد شده است.
- ✓ بودجه ورزش در سال ۱۳۹۵ بیش از دو هزار و ۷۰۰ میلیارد تومان بوده که در سال ۹۶ کاهش داشته است.

بحران خاک و تهدید امنیت غذایی کشور

داده‌ها نشان می‌دهد که با وجود برنامه‌ریزی‌های پیوسته در این حوزه، کشور با افت و خیزهایی رو به رو بوده است و امکان تهدیدهای امنیت غذایی کشور طی سال‌های آینده رو به فزونی است. برای نمونه گزارش‌های موجود نشان می‌دهند که نزدیک به ۴۰ هزار روستای کشور از سکنه تهی شده‌اند و تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی به یکی از چالش‌های مهم امنیت غذایی و مسائل قضائی کشور تبدیل شده است

- ✓ در ازای نابودی هر هکتار زمین کشاورزی، امنیت غذایی ۲۰ نفر در ایران به خطر می‌افتد و هم‌اکنون دانش‌آموختگان رشته کشاورزی بالاترین نرخ بیکاری را در کشور دارند. ناگوارتر آنکه تنها نیمی از جمعیت باقی‌مانده روستاهای ایران به کشاورزی اشتغال دارند و ۷۰ درصد جمعیت کشاورزان کشور را سالخوردگان تشکیل می‌دهند.
- ✓ بر بنیاد آمارها اگر فرسایش خاک با همین شتاب ادامه یابد، تا ۶۰ سال آینده خاک لایه بالایی سطح زمین سراسر نابود خواهد شد به گونه‌ای که تا کنون نزدیک به یک سوم خاک زمین از میان رفته است.
- ✓ میانگین فرسایش سالانه خاک در جهان پنج تا شش تن در هکتار است و در ایران بین ۱۵ تا ۱۷ تن در هکتار؛ یعنی سه تا چهار برابر میانگین جهانی که ارزش این مقدار خاک نزدیک به ۶۰ میلیارد دلار در سال است.
- ✓ نابودی پوشش گیاهی در مراتع و کوهستان‌ها، زیر و رو کردن خاک، شخم‌های بی‌رویه، شخم و شیار غلط، شخم در جهت شیب، کشت در زمین‌های با شیب زیاد، کشت محصولات نامناسب، رهاشدن سطح خاک بدون پوشش گیاهی و چرای بی‌رویه در مراتع و تخریب جنگل‌ها نقش مهمی در فرسایش خاک کشور داشته است.
- ✓ خاک به دو روش عمده قاچاق می‌شود. نخست به صورت قاچاق در قالب بسته که از مبادی غیرقانونی از کشور خارج می‌شود و از میزان آن اطلاعی در دست نیست، اما مسئولان می‌دانند که قاچاق صورت می‌گیرد، به ویژه خاک «پیت» که مرغوب‌ترین خاک و دارنده مواد آلی بسیار و سبک برای پرورش قارچ، کشاورزی و ایجاد فضای سبز است. دوم قاچاق در قالب صادرات گل و گیاه است که در این روش که قانونی صورت می‌گیرد، چندین برابر احتیاج یک گل در گلدان آن خاک ریخته می‌شود و با بهانه صادرات گل، خاک مورد نظر از کشور خارج می‌شود.
- ✓ پاسداشت امنیت خاک نیازمند اطلاع‌رسانی از طریق رسانه‌ها به ویژه صدا و سیماست که از طریق حساس کردن مردم نسبت به آینده فرزندان و امنیت غذایی کشور این روند کند و متوقف شود. همچنین باید دولت و مجلس مکلف به ارائه لوایح و طرح‌هایی شوند که امنیت خاک در چارچوب آنها محافظت شود و با هر گونه قاچاق خاک برخورد جدی به عمل آید و ضمن کوشش برای برانگیختن صادرات کشاورزی، مانع از قاچاق خاک در هر شکل آن شوند.

خردورزی در حکمرانی؛ میراث راهبردی آیت الله هاشمی

آیت الله اکبر هاشمی رفسنجانی، یار دیرین امام (ره) و رهبری، در شامگاه یکشنبه ۱۹ دی ماه، بر اثر ایست قلبی درگذشت و پیکر ایشان در روز ۲۱ دی ماه پس از تشییع باشکوه و مردمی در حرم مطهر حضرت امام خمینی (ره) به خاک سپرده شد. در این نوشتار به تبیین میراث راهبردی آن مرحوم بر مبنای سبک و منش مدیریتی ایشان در طول حدود چهار دهه حضور در مناصب عالی نظام جمهوری اسلامی می‌پردازیم.

- ✓ در حوزه ارزشی، مرحوم آیت الله هاشمی، به دو ارزش مهم و بنیادین، معتقد و ملتزم بود و تا پایان عمر خود در پاسداشت آن‌ها کوشید. این دو ارزش را می‌توان «حفظ نظام» و «پیشرفت و آبادانی کشور» نامید.
- ✓ آیت الله هاشمی به درستی می‌دانست که پولیسیم هیچ گاه به گونه‌ای بلندمدت و نهادینه نمی‌تواند درهم تنیدگی مردم و حکومت را تضمین و تأمین کند. سرنوشت حکومت‌های مختلف در جهان عرب در یک دهه گذشته، به خوبی مؤید این نکته است. بنابراین، تأکید ایشان بر وجه مردم‌سالارانه جمهوری اسلامی نیز بیش از هر چیز از منظر حفظ نظام بود.
- ✓ آیت الله هاشمی در رویکرد مدیریتی خود هیچ گاه اجازه نداد پیگیری سیاست‌های رشد و توسعه و همچنین، تأکید بر جمهوریت نظام، به فضا سازی برای جریان‌های واگرا و تجزیه طلب منتهی شود و همواره تمامیت سرزمینی ایران و الزامات و استلزامات آن را در عرصه سیاست گذاری و اجرای سیاست‌ها به مثابه ارزش مهم و بنیادین می‌فهمید و از آن پاسداری می‌کرد.
- ✓ آیت الله هاشمی به درستی درک می‌کرد که در دنیای امروز، برای تأمین امنیت کشورها و نظام‌های سیاسی، نمی‌توان در رویکرد سلبی به امنیت متوقف ماند و می‌بایست رویکرد ایجابی به مقوله امنیت را سرلوحه حکمرانی قرار داد و این مهم میسر نمی‌شود مگر آنکه توسعه و پیشرفت کشور در دستور کار قرار گیرد و کشور به مثابه الگو و مدلی برای دیگر کشورها و نظام‌های سیاسی، حداقل در سطح منطقه جلوه گر شود.
- ✓ یکی از شیوه‌های مدیریتی آیت الله هاشمی، پیوند زدن موفقیت‌ها و پیروزی‌ها در سطوح تاکتیکی و عملیاتی با بازیگری در سطوح راهبردی بود. ایشان به درستی می‌دانست که موفقیت نهایی و تعیین کننده در بازی میان رقبا یا دشمنان، در سطوح کلان و راهبردی شکل می‌گیرد و پیروزی‌ها در سطوح خرد و تاکتیکی جنبه مقدماتی دارد و به مثابه میوه خام یا کالی است که در سطح کلان و راهبردی پخته و رسیده می‌شود.
- ✓ از جمله اصول مهم تفکر استراتژیک و مدیریت راهبردی که آیت الله هاشمی اهتمام ویژه‌ای به آن داشت این است که تهدیدات جدید و مسائل و چالش‌های نوپدید، نیازمند نهادهای جدید است و بدون ایجاد و استقرار نهادهای جدید نمی‌توان در مقام پاسخ‌گویی و واکنش به این مسائل و چالش‌ها برآمد.
- ✓ ایجاد تعادل و موازنه بخشی میان بازیگران، از جمله شیوه‌های مهم حفظ و تأمین منافع و امنیت کشور، هم در حوزه داخلی و هم در عرصه سیاست و روابط خارجی است و آیت الله هاشمی، در هر دو عرصه قائل به اهمیت راهبردی این شیوه بود و خود نیز به مثابه چکش تعادل و موازنه در این دو فضا عمل می‌کرد.
- ✓ دشمنان و مخالفین جمهوری اسلامی امید داشتند که فقدان آیت الله هاشمی، به بروز آشوب و بی‌ثباتی داخلی در کشور و به ویژه در آستانه برگزاری انتخابات ریاست جمهوری بیانجامد که به عون الهی و با مدیریت نرم و عمدتاً نامحسوس مراسم تشییع جنازه آن مرحوم و به خصوص امنیتی نکردن این مراسم، این توطئه شکست خورد که در نوع خود تجربه موفق‌تری به شمار می‌رود و شایسته تقدیر است.

افشاگری و امنیت ملی: بایسته‌ها و راهکارها

تا زمانی که ساختارهای غیر شفاف پابرجا هستند، افشاگری لزوماً امری مضموم و ناپسند نیست و در مواردی نیز توانسته است به تقویت امنیت ملی کشورها یاری رساند. اما موارد عکس این روند نیز نادر نبوده‌اند، شواهد فراوانی را می‌توان برشمرد که پدیده‌های افشاگرانه امنیت ملی کشورها را با آسیب روبه‌رو کرده‌اند.

- ✓ بازتاب پدیده‌های افشاگرانه در جامعه از چند جهت بر مشروعیت نظام سیاسی اثر منفی خود را به جای می‌گذارد: قطبی‌شدگی جامعه، بی‌اعتمادی نسبت به سیستم سیاسی و کاهش کارآمدی.
- ✓ رسانه‌ای شدن موارد مطروحه در نشست کمیسیون امنیت ملی به‌رغم محرمان بودن آن نوعی بی‌اعتمادی عمومی به مجلس شورای اسلامی و کمیسیون مربوطه را رقم خواهد زد.
- ✓ تأکید بر محرمانه بودن جلسه کمیسیون امنیت ملی به این معناست که افشای آنها به زیان امنیت ملی است؛ حتی اگر برخی از اعضای کمیسیون مربوطه بنا به برداشت شخصی خود رسانه‌ای شدن موارد مطرح شده در این نشست را برای منافع ملی مضر تشخیص نمی‌دادند، رعایت نظر کلی کمیسیون امنیت ملی الزامی بود.
- ✓ عدم رعایت تصمیم‌های کمیسیون امنیت ملی، شأن و اعتبار این کمیسیون را مورد آسیب قرار می‌دهد.
- ✓ هنگامی که نمایندگان مجلس بر خلاف تصمیم‌های جمعی اقداماتی را انجام دهند، شائبه جناحی بودن اقدام آنها تقویت می‌شود.
- ✓ در یک بستر اجتماعی که نهادهای مدنی از قوت لازم برخوردار بوده و وظایف خود را به نحو احسن به انجام می‌رسانند، پدیده‌های افشاگرانه قابلیت رشد و نمو نخواهند داشت زیرا نهادهای نظارتی امکان انحرافات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و اخلاقی را کمینه می‌سازند و هنگامی که این انحرافات زمینه بروز نداشته باشند، پدیده‌های افشاگرانه نیز موضوعیت خود را از دست داده و قابلیت تحقق نخواهند داشت.
- ✓ افشاگری‌های غیر معقول، به ویژه افشاگری‌هایی که مبنای دقیقی به لحاظ انطباق با واقعیت ندارند، برآمده از بی‌اخلاقی‌هایی هستند که ریشه در فرهنگ یک جامعه دارند. ضعف فرهنگ سیاسی، خاستگاه چنین رفتارهای است.
- ✓ یکی از ویژگی‌های فرهنگ سیاسی موجود در جامعه ما، تمرکز برخی نخبگان و گروه‌های سیاسی بر تخریب رقبا به جای تمرکز بر افزایش توانایی‌های سیاسی و توجه به ضرورت ارائه راهکارها برای حل مسائل و مشکلات جامعه است. این نقیصه فرهنگی یکی از خاستگاه‌های مقوله افشاگری است که این مقوله را به سمت افشاگری‌های کاذب یا افشاگری‌های دارای بار منفی سوق می‌دهد.
- ✓ اگر پدیده افشاگرانه از جنبه‌هایی قابلیت اصلاح برخی انحرافات را داشته باشد، با تقلیل آن به یک موضوع جناحی، این قابلیت از این پدیده سلب شده و در روندی تناقض آمیز دست‌آویزی برای بهره‌برداری سوء استفاده‌گران از فضای خاکستری می‌شود.
- ✓ افشاگری به عنوان یک پدیده اجتماعی برآمده از ساختارهای غیر شفاف است. ضعف نهادهای مدنی و کاستی‌های قانونی دارای ضمانت اجرا، دو پایه بنیادین ساختارهای غیر شفاف هستند.
- ✓ شیوه بنیادین مقابله با پدیده افشاگری، ایجاد ساختارهای سیاسی و اجتماعی شفاف، یعنی تقویت نهادهای نظارت مدنی و بستر سازی برای ایفای نقش آنها از یک سو، و الزام قانونی نهادهای حاکمیتی برای شفاف سازی روندهای اداری و مالی خود از سوی دیگر است.
- ✓ به موازات تلاش برای استقرار ساختارهای شفاف باید راهکارهای دیگری را برای مقابله با آثار منفی این پدیده‌ها در نظر گرفت. ایجاد ضوابط قانونی لازم برای جلوگیری از بی‌اخلاقی‌های مرتبط با این مقوله، و تلاش برای ارتقای فرهنگ سیاسی جامعه از طرق مقتضی، از جمله این راهکارها هستند.

منشور حقوق شهروندی: از گفتار تا عمل

منشور حقوق شهروندی به عنوان سندی بدون ضمانت اجرا ولی در پیکره یکی از تعهدهای مهم دولت یازدهم، در دیماه ۹۵ رونمایی شد. در این منشور، حقوق پیش‌بینی شده در قانون اساسی و قانون‌های عادی و دیگر مقرره‌ها فهرست شده‌اند.

✓ به دلیل الزام آور نبودن متن و نبود سازوکارهای اجرا و ضمانت اجراهای آن، بازگویی حقوق پیش‌بینی شده در قانون اساسی و دیگر مقرره‌ها، رونمایی از آن در واپسین سال ریاست جمهوری و چند ماه پیش از انتخابات، منتقدان و مخالفان دولت، بیشتر آن را تبلیغ انتخاباتی دانسته‌اند.

✓ الزام قوه مجریه به اجرای حقوق مرتبط با این قوه، یادآوری حقوق شهروندانی که بخشی از آنها فراموش شده با نسبت به آنها حساسیت فراوانی است و نیز زمینه‌سازی پاسداشت آزادی‌های فردی و تراز کردن آنها با امنیت ملی می‌تواند این منشور را به سیاستی پویا و موفق برای دولت نشان دهد.

✓ منشور هر چند تنها یک اعلامیه بدون ضمانت اجرا نیست و دست کم قوه مجریه را به اجرای حقوق شهروندی تکلیف می‌کند؛ ولی با دو بن‌بست روبه‌رو است: نخست اینکه منشور از جهت اجرایی شدن خود نیاز به آیین‌نامه‌ها و مصوبه‌های چندی دارد که آماده‌سازی آنها نیز خود زمان‌بر است. دوم، منشور یک بسته چندبعدی و چندحوزه‌ای است که حتی اجرای ناقص آن نیز به اصلاح‌های ساختاری و دگرگونی‌های بنیادین در دستگاه‌های اجرایی نیاز دارد، در حالی که دولت از اجرای قانون‌های خاموش پیشین که به طور موردی در برخی از حوزه‌ها مقرره‌هایی وضع کرده‌اند، ناتوان است.

✓ اگر رئیس‌جمهور و وزیران، اراده اجرایی کردن آن را داشته باشند، به تدبیرها و شیوه‌های گوناگون می‌توانند از ضمانت اجراهای اداری و اجرایی بهره بگیرند.

✓ اجرا نکردن حقوق شهروندی پیونددار با دستگاه‌های اجرایی، در هر حال با تخلف‌های اداری سازگاری دارد و دولت قاطع و قانون‌گرا، از همین دریچه می‌تواند دست کم دستگاه‌های اجرایی را به کاربردی کردن منشور وادارد.

✓ برای فهم چرایی و هدف منشور باید میان رئیس قوه مجریه و رئیس‌جمهور فرق گذاشت. درست است که برای دستگاه اجرایی، اجرای قانون‌ها و مقرره‌های کنونی، نخستین وظیفه است ولی برای رئیس‌جمهور وظیفه‌های مهم‌تری در قانون اساسی پیش‌بینی شده است که در بالای همه آنها پاسداشت و اجرای قانون اساسی است.

✓ منشور حقوق شهروندی بالاتر از همه تعهدها و وعده‌های رئیس‌جمهور جای دارد که یک پیروزی چشمگیر برای دولت یازدهم است چرا که محقق ساختن حقوق شهروندی اجرای مهمترین بخش قانون کشور یعنی حقوق ملت در قانون اساسی است؛ ولی این پیروزی تنها جایی است که منشور به قانون و سپس به عمل درآید.

✓ پیگیری دولت نسبت به این متن نشان می‌دهد که متن حقوق شهروندی تنها برای فهرست کردن حقوق و رونمایی از آن نبوده است چرا که متن منشور حقوق شهروندی در نیمه دی‌ماه ۹۵ از سوی رئیس‌جمهور به رئیس‌مجلس شورای اسلامی فرستاده شد تا زمینه‌های تصویب آن در پیکره قانون فراهم شود.

✓ برجسته‌ترین نکته درباره منشور این است که متن منشور برای دیگر نهادهای حاکمیتی نیز الزام معنوی پدید می‌آورد. هر چند برخی از حقوق پیش‌بینی شده در منشور مانند حق دسترسی به دادرسی عادلانه، زیر برنامه‌ها و سیاست‌های قوه قضائیه یا قوه قانونگذاری جای می‌گیرد ولی این حسن منشور است که تنها به حقوق پیونددار با قوه مجریه نپرداخته است.

ترامپ و قدرت‌های بزرگ جهانی

ابراز تمایل ترامپ در عادی‌سازی روابط با روسیه پس از دوران پرتنش روابط مسکو و واشینگتن در زمان اوباما، حمله‌های مکرر به سیاست تجاری چین در قبال آمریکا، انتقاد از نظام پرداخت هزینه‌های ناتو و ساختار فرسوده آن و تحسین برانگیز خواندن اقدام مردم انگلیس در قبال رأی مثبت آنان به برگزیت، تنها نمونه‌هایی از موضع‌گیری‌های ترامپ در قبال این قدرت‌های جهانی بوده که بیانگر تغییرات مهمی در روابط آمریکا با آنان در دوره ترامپ است.

✓ با وجود همه تناقضات فکری و کلامی مستخرج از مواضع و رفتار سیاسی ترامپ در دست کم یک سال اخیر، به نظر می‌رسد پس از دهه‌ها «امنیت‌محوری» در سیاست خارجی ایالات متحده، «اقتصادمحوری» منبع اصلی کنش سیاست خارجی ترامپ را تشکیل دهد.

✓ به‌رغم دیدگاه‌هایی که از حمایت‌گرایی داخلی ترامپ، انزواگرایی خارجی را نتیجه می‌گیرند؛ باید گفت سیاست خارجی ترامپ نه تنها انزواگرایانه نخواهد بود، بلکه در مقابل یک سیاست کنشی و فعال خواهد بود. منتها مبنای این کنشگری فعالانه کنارگذاشتن طرح‌های تجارت آزاد و افزایش تنش‌ها و فشارهای اقتصادی بر طرف‌های تجارت خارجی آمریکا که ترامپ احساس می‌کند موازنه تجاری به سود آن در گردش است (مورد چین)؛ کاهش تعهدات امنیتی و نظامی در راستای کم کردن هزینه‌های سیاست خارجی به سود هزینه‌های داخلی (مورد اتحادیه اروپا) و کاستن از تنش‌های بی‌مورد امنیتی در سیاست خارجی و در اولویت قرار دادن منافع مشترک سیاسی و اقتصادی (مورد روسیه) است.

✓ انتظار می‌رود ترامپ به دنبال روابط ملایم‌تری با روسیه باشد. به نظر می‌رسد که حوزه نفوذ مسکو در بخش‌هایی از مناطق مجاور این کشور در شرق اروپا در ازای همکاری با آمریکا در موضوعاتی مانند مبارزه با تروریسم، سوریه و توازن قدرت در آسیا، از سوی رئیس‌جمهور جدید آمریکا پذیرفته می‌شود.

✓ سیاست تجاری چین در قبال آمریکا، عدم همراهی این کشور با آمریکا برای مهار کره شمالی و مسئله دریای جنوبی چین؛ سه محور اصلی محل اعتراض ترامپ به پکن است. در میان این سه محور آنچه نقش تعیین‌کننده‌ای خواهد داشت، مخالفت شدید ترامپ با سیاست تجاری چین در قبال آمریکاست که وی را به سمت تنش با این کشور سوق خواهد دهد.

✓ پیش‌بینی می‌شود روابط آمریکای ترامپ با متحد سنتی فراآتلانتیکی خود وارد دوره‌ای از تنش‌های گاه و بیگاه شود. کاستن از تعهدات آمریکا به ناتو در کنار تنش‌زدایی ایالات متحده با روسیه مهمترین عواملی هستند که در صورت عملی شدن، بر واگرایی ایالات متحده با اروپا دامن خواهند زد.

✓ به‌طور کلی، تحلیل گفتمانی مواضع ترامپ، ناظران بیرونی را به سوی این برداشت سوق می‌دهد که وی ضمن رها کردن اروپا به حال خود، تنش با چین را جایگزین تنش فعلی آمریکا با روسیه خواهد کرد و تلاش خواهد نمود تا از طریق ایجاد روابط نزدیک با روسیه و خارج کردن مسکو از مدار چین، به مهار پکن اقدام نماید.

✓ مسئله‌ای که نباید از نظر دور داشت، تاثیر کابینه ترامپ بر مواضع و رویکردهای وی در سیاست خارجی است. این مسئله زمانی اهمیت می‌یابد که مشاهده می‌شود مواضع برخی از کلیدی‌ترین گزینه‌های تصدی پست‌های مرتبط با سیاست خارجی در تضاد با دیدگاه‌های ترامپ قرار دارد. به نظر می‌رسد مناسبات پیچیده و تقاطعی و تعامل دیدگاه‌های اعضای کابینه و رئیس‌جمهور تا حدودی به عقلانی‌سازی سیاست‌ها و گرایش‌های آن کمک نماید.

رژیم صهیونیستی و آمریکای دونالد ترامپ

تنش و تیرگی روابط تل آویو و تیم اوباما پس از تصویب قطعنامه ۲۲۳۴ شورای امنیت علیه رژیم صهیونیستی، به اوج خود رسید. این در حالی است که دونالد ترامپ رئیس جمهور جدید آمریکا، بارها بر سرسپردگی خود به صهیونیست‌ها اذعان داشته است و بر خلاف مواضع دولت اوباما، که گام‌های محتاطانه را به تل آویو القاء می‌کرد، آزادی عمل، تداوم سیاست‌های تجاوزکارانه و بستر آماده برای لابی‌گری را به صهیونیست‌ها وعده داده است.

- ✓ هیچ کدام از نامزدهای ریاست جمهوری در این دور از انتخابات آمریکا، برای اسرائیل گزینه نگران کننده نبودند. با خروج برنی سندرز از دایره رقابت، که تفکرات ضدتشکیلاتی وی؛ اسرائیل، لابی‌های صهیونیستی و سرمایه‌داران یهودی را هدف گرفته بود، انتخاب هر کدام از نامزدها برای اسرائیل برد-برد تلقی می‌شد.
- ✓ اسرائیل طی رقابت‌های انتخاباتی تلاش کرد هیچ گونه موضع رسمی را در مورد نامزدها اتخاذ نکند.
- ✓ اسرائیل اعتماد و اطمینان بیشتری نسبت به عملکرد و آینده سیاسی کلinton داشت. هیلاری سابقه طولانی مدتی در حمایت از یهودیان و اسرائیل را در کارنامه خود ثبت کرده بود و قاطعیت وی در حمایت اسرائیل عملی‌تر و معقولانه‌تر بود در حالیکه ترامپ برای اسرائیل و یهودیان شخصیت قابل اعتمادی محسوب نمی‌شد.
- ✓ حمایت هیلاری کلinton از اسرائیل، صادقانه و غریزی یعنی بر اساس اعتقاد قلبی خود وی، به حساب می‌آمد؛ خصوصیتی که در ترامپ دیده نمی‌شد و از چشم صهیونیست‌ها نیز، دور نماند.
- ✓ اسرائیل به دنبال آن است که چشم‌انداز مبهم آینده ریاست جمهوری ترامپ را برای خود تبدیل به فرصت نماید؛ فرصتی که در بستر بی‌تجربه‌گی ساکن جدید کاخ سفید، احتمال موفقیت زیادی خواهد داشت.
- ✓ دستور بنیامین نتانیاهو در مورد منع هرگونه دیدار معاونان و وزرای خود با دولت آینده آمریکا به جز از طریق دفتر نخست وزیری، اثبات می‌سازد که در حال حاضر قصد اسرائیل، تأمل و اجماع‌سازی در مورد خواسته‌های خود به بهترین شکل ممکن و سپس انتقال آنها به ترامپ است به گونه‌ای که رئیس جمهور منتخب، شنوای یک سیاست یکپارچه در مورد موضوعات مرتبط با اسرائیل باشد.
- ✓ اسرائیل در کنفرانس هرترلیا به صراحت مذاکرات محرمانه با دولت جدید آمریکا برای اعمال فشار بر ایران و تصویب تحریم‌های بیشتر را برنامه‌ریزی کرد.
- ✓ اگرچه تناقض در سخنان ترامپ نسبت به برجام آشکار است اما در صورت اجرایی شدن هر کدام از این ادعاها، اسرائیل نخستین طرفی خواهد بود که منتفع میدان خواهد شد.
- ✓ در صورتی که ترامپ معامله‌گر به وعده خود وفا کرده و اعمال فشار بیشتر به ایران را در پیش بگیرد، دیگر نیازی نخواهد بود که اسرائیل لمن و نفرین اروپایی‌ها و نیز دموکرات‌های آمریکایی را برای تحریک رئیس جمهور ناخوشایند آمریکا و برهم زدن سند برجام به جان بخرد.
- ✓ ترامپ در حال حاضر مهمترین بستر برای دریافت نظرات و مشاوره‌های پیرامون در مورد مسائل مختلف است و برد با طرف‌هایی خواهد بود که از بیشترین امکانات برای رساندن و فهماندن پیام خود به ترامپ برخوردارند.
- ✓ هر چقدر میان رئیس جمهور منتخب آمریکا و اسرائیل نقاط مشترک و گرایشات و تمایلات نزدیک به هم وجود داشته باشد، همچنان ادراک آنها از رویدادها، روندها و جهان اطراف متفاوت از یکدیگر است. این مسئله به خوبی در برخی موضوعات همچون انزوای اسرائیل و تمایل برای حضور کم‌خرج در خاورمیانه به دور از سواری مجانی دادن به متحدانی همچون اسرائیل و عربستان و یا چینش تیم آینده ترامپ خود را نشان داده است.
- ✓ اگر ایران بتواند به گونه‌ای از امکاناتی که در اختیار دارد همچون روسیه و اروپا برای انتقال پیام‌های خود مبتنی بر بده‌بستان قابل قبول برای کاخ سفید استفاده کند و نیز با استفاده از اهرم‌هایی همچون روسیه و نیز عملکرد منطقه‌ای مقبول مانند مبارزه با تروریسم بر فاصله ادراکی دولت ترامپ و اسرائیل بیفزاید، می‌تواند بر برنامه‌های اسرائیل چیره شود.

تحول در روابط ترکیه با عراق:

تغییر تاکتیکی یا راهبردی

پس از دوره پنج ساله تنش در موضوعات مختلف، آنکارا رویه‌ای مسالمت‌جویانه در قبال همسایه جنوبی خود در پیش گرفته که در نیمه دی ماه و در جریان سفر نخست‌وزیر این کشور به بغداد بروز و ظهور عملی یافت. در جریان این سفر اعلام شد که طرفین ضمن توافق در مورد موضوعات مورد اختلاف به‌ویژه مسئله حضور مداخله‌آمیز نظامیان ترک در اردوگاه بعشيقه، در مورد گسترش همکاری‌های اقتصادی و سیاسی به توافقات مهمی دست یافته‌اند.

- ✓ به زعم نخبگان و مقامات حزب عدالت و توسعه، برنده اصلی سقوط رژیم صدام حسین، جمهوری اسلامی ایران بوده که با تکیه بر نفوذ تاریخی خود به‌ویژه در میان گروه‌های شیعی، عراق را به حوزه نفوذ بلا تعارض خود تبدیل کرده است.
- ✓ تعاملات و حمایت اقتصادی، لجستیکی، رسانه‌ای و اطلاعاتی ترکیه از داعش آشکارتر از آن بود که از چشم مقامات بغداد و سایر ناظران تحولات منطقه‌ای پنهان بماند و یا با گروگان‌گیری صوری دیپلمات‌های کنسولگری ترکیه در موصل توسط داعش بتوان بر آن سرپوش نهاد.
- ✓ رهبران آک پارتی در حمایت از اقلیم کردستان تا آنجا پیش رفتند که پس از تصرف شهرهای مورد اختلاف میان بغداد و اربیل (مانند کرکوک و خانقین) و افزایش تمایلات جدایی‌طلبی کردها، در تابستان ۱۳۹۳ به صورت غیررسمی و از زبان مدیران میانی ترکیه، احتمال حمایت این کشور از پیدایش دولت مستقل کردستان عراق نیز در رسانه‌ها مطرح گردید.
- ✓ سیاست‌های مداخله‌جویانه قبلی ترکیه در سوریه و عراق برای مهار عقبه پ ک ک در این دو کشور نه تنها نتیجه‌ای مطلوب در بر نداشته است بلکه در عمل موجبات تقویت پ ک ک در شمال عراق به‌ویژه شهر ایزدی‌نشین سنجار و نیز گروه‌های اقماری وابسته به آن مانند پ د و ی پ گ در سوریه را فراهم آورده‌اند.
- ✓ ترکیه در رویکرد جدید خود به جای چاره‌جویی از طریق سازمان‌های بین‌المللی و یا تلاش در راستای جلب همکاری و همراه شدن با دولت‌های غرب با محوریت ایالات متحده آمریکا و دولت‌های عربی مانند عربستان سعودی و قطر، همکاری با دو دولت اصلی صاحب نفوذ برای حل مسائل سوریه و عراق یعنی روسیه و ایران ارجحیت و اولویت یافت.
- ✓ اعلام تمایل مقامات وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران و انجام رایزنی‌ها برای میانجی‌گری میان بغداد و آنکارا که با درخواست اولی و استقبال دومی مواجه گردید راه را بر تبادل هیئت‌ها و تعیین دستور کار مذاکرات مقامات عالی‌رتبه میان این دو دولت گشود.
- ✓ صرف نظر از سفر بن‌علی ییلدیریم به بغداد، طی ماه‌های اخیر مقامات آنکارا در خلال میزبانی شخصیت‌ها و نخبگان عراقی از کردها و شیعیان گرفته تا ترک‌مانان و اهل سنت، تلاش کرده از طریق رایزنی و تعامل با همه گروه‌های سیاسی و طوایف قومی - مذهبی عراقی، نقش خود را در عراق پس‌داعش تثبیت نماید.
- ✓ مقامات آنکارا می‌کوشند با احراز موقعیت کنش‌گری مؤثر در عراق و سوریه و مبارزه با داعش و حفظ جایگاه اتحاد و شراکت راهبردی با آمریکا، اختلافات ایجاد شده میان آنکارا - واشنگتن در دوران اوباما را کمتر نمایند و ضمناً راهی برای کاهش دغدغه‌های امنیتی اصلی خود یعنی مسئله کرد - که در این خصوص اختلاف نظر جدی با دولت ترامپ دارند - جستجو کنند.

سوریه در میانه آتش بس و مذاکرات آستانه

خاتمه فتح حلب به وسیله نیروهای بشار اسد، برای برخی، نشانه‌ای از تمایل روسیه برای خاتمه جنگ سوریه یا کاستن از شدت آن به شکل جدا کردن مخالفان میانه‌روی اسد از دیگر جنگاوران تعبیر شد. روسیه، به همین منظور با ارتباط بیشتر با ترکیه به توافقی جهت آتش بس در سوریه دست یافت.

- ✓ روسیه پیشنهاد کرده است تا در سوریه، آتش بسی که مخالفان میانه‌روی اسد را در بر بگیرد، برقرار شود؛ مبارزه با داعش و فتح الشام و متحدانشان ادامه یابد و کوششی برای آشتی ملی از طریق مذاکره میان دولت و مخالفان صورت گیرد.
- ✓ ترکیه به شرط واردنشدن کردها (ی.پ.گ) به مذاکرات و به رسمیت نشناختن آنان، مخالفان اسد را متقاعد به پذیرش آتش بس کرده است.
- ✓ آتش بس تنها گروه‌های مخالف اسد که در شمال این کشور هستند را در بر گرفته است. تکلیف سایر مخالفین، در جنوب (درعا و قنطره)، مرکز (شمال حمص) و حاشیه دمشق (غوطه غربی و شرقی و قلمون) مشخص نیست.
- ✓ در آتش بس قید شده است که حملات به داعش و فتح الشام (جبهه نصرت سابق) و متحدین آنان ادامه خواهد یافت. حمله به داعش مشکلی ندارد اما چگونگی هدف حمله قراردادن فتح الشام محل بحث جدی است. در بسیاری مناطق، فتح الشام با معارضان شامل آتش بس، عملاً قابل تفکیک نیستند.
- ✓ آمریکا خواستار شرکت کردها در مذاکرات نیز هست اما ترکیه اعلام کرده که اگر بنا بر حضور کردها باشد، داعش هم باید در مذاکرات آستانه حاضر شود. ترکیه همین‌طور خواهان شرکت عربستان و قطر در مذاکرات است.
- ✓ اگر مخالفان دریابند که ترکیه در حال معامله بر سر آنها با روسیه و اسد در ازای سرکوب کردن کردها است، ممکن است به راه خود بروند و ترکیه فاقد اعتبار در میان آنها خواهد شد.
- ✓ روسیه بیشترین بمباران را در شمال سوریه انجام می‌دهد اما آمریکا هم به تازگی بر شدت عملیات هوایی در ادلب برای شکار و قتل رهبران فتح الشام افزوده است.
- ✓ مخالفان اسد در درعا که تاکنون ساکت بودند، ناگهان برای کمک به محجبه به میدان آمدند و چند تانک و نفربر دولت اسد را با شلیک پیاپی موشک‌های تاو منهدم کردند. با این حال، این اقدامات مشکلی اساسی برای نیروهای اسد ایجاد نکرده است.

نگاه دیگران: رویکرد ایران بعد از توافق هسته‌ای

جیمز رایینز، عضو ارشد امور امنیت ملی در شورای سیاست خارجی آمریکا در واشینگتن دی. سی. نگاه بدبینانه‌ای به برجام و سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران دارد و در مقاله خود، استدلال می‌کند که ایران برجام را صرفاً به عنوان ابزاری برای از بین بردن تحریم‌ها و نه به عنوان منادی دگرگونی بنیادی در رفتار و نیز روابط ایران با غرب دیده است.

- ✓ رایینز معتقد است ایران تا به امروز، نفع فوق‌العاده‌ای از توافق - در قالب میلیاردها دلار از دارایی‌های بلوکه شده‌اش و افزایش سریع تجارت‌های پسابرجام با شرکای خارجی - برده است. با این حال، پس از یک سال، از اجرای برجام، نشانه‌های کمی از تغییر در رفتار ایران دیده می‌شود و هیچ شواهدی از باز کردن مشت وجود ندارد.
- ✓ رسیدن ایران به هدف استراتژیک خود، در درجه اول از طریق قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل بود که قطعنامه‌های قبلی سازمان ملل در مورد تحریم ایران برای برنامه هسته‌ای‌اش را از بین برد. در مقابل، ایران وعده داد که برنامه هسته‌ای خود را برای حدود یک دهه متوقف کند و یک نظام بازرسی محدود بر برنامه هسته‌اش را پذیرفت.
- ✓ این مفهوم که برجام پنجره جدیدی برای حل مسائل در دیگر عرصه‌ها باز کرده، بنا بر این فرض اشتباه بود که جمهوری اسلامی ایران در واقع خواستار تغییر مسیر استراتژیک است.
- ✓ رایینز معتقد است، این سادگی است که تصور کنیم ایران، برای رنجاندن واشینگتن، یا پاسخ به امپریالیسم غرب و یا اتخاذ رویکرد سیاست قدرت در این رفتارها درگیر شده است؛ بلکه، این تلاش‌های تهران، بیان صریح جهت‌گیری استراتژیک تثبیت‌شده توسط آیت‌الله خمینی هستند که به وسیله وفاداران وی تداوم یافته‌اند و امروزه هنوز هم به وسیله رژیم ایران دنبال می‌شوند.
- ✓ رئیس‌جمهور آمریکا به فتوای صادرشده توسط رهبر ایران اشاره می‌کرد که سلاح‌های هسته‌ای را حرام اعلام می‌کرد. اگرچه این فتوا در مطبوعات به طور گسترده‌ای گزارش شده، اما برخلاف تمام دیگر احکام مذهبی آیت‌الله خامنه‌ای، هرگز منتشر نشده است.
- ✓ در جهان اسلام، هیچ سابقه قوی از مخالفت دولت با سلاح‌های هسته‌ای که بنا شده بر اعتقاد دینی باشد، وجود ندارد. پاکستان، تنها کشور عمده مسلمان با سلاح‌های هسته‌ای، هرگز در مورد این که آیا مسلمانان می‌توانند دارای بمب اتم باشند یا از آن استفاده کنند، مورد سؤال قرار نگرفته است.
- ✓ فتوای ضد هسته‌ای باید به عنوان ابزاری برای منحرف کردن توجه از برنامه هسته‌ای ایران در پی تهاجم سال ۲۰۰۳ آمریکا به عراق دیده شود، تهاجمی که ظاهراً برای از بین بردن سلاح‌های کشتار جمعی بغداد طراحی شده بود.
- ✓ در جولای ۲۰۱۶، سازمان اطلاعات آلمان گزارش داد اطلاعاتی دارد که نشان می‌دهد ایران تلاش کرده تجهیزاتی که می‌توانند برای ساخت سلاح‌های هسته‌ای مورد استفاده قرار گیرند را خریداری کند. وی مدعی است ایران همچنین به طور نامشروعی برای دستیابی به مواد فیبر کربن برای سانتریفیوژهای پیشرفته خود تلاش کرده است و آژانس انرژی هسته‌ای قادر به تعیین حد کاملی که بر اساس آن ایران برنامه هسته‌ای خود را کاملاً متوقف کند، نبوده است.

